

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภายใต้ระบบนิเวศป่าเขตร้อนชื้นที่ร้าวรอยด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบนิเวศแบบนี้เป็นที่อยู่อาศัยของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ถือได้ว่าเป็นความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมมากที่สุด ป่าฝนเป็นที่อยู่ของชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ มานานนับพันปี (ยศ สันตสมบัติ, 2537, หน้า 78)

มนุษย์ได้พึ่งพาอาศัยความหลากหลายทางชีวภาพในการดำรงชีพ ทั้งด้านปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ทางด้านจิตใจ เช่น ความเคารพต่อธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ที่สะท้อนผ่านทางความคิด ศาสนา ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ

ความอยู่รอดของชนพื้นเมือง จึงขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนได้รับประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในด้านระบบนิเวศ เช่น ป่าที่อุดมสมบูรณ์ทำให้น้ำเพื่อหล่อเลี้ยงไร่นา ป่าช่วยยึดหน้าดินมิให้พังทลาย เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ดังกรณีการศึกษาวิจัยในประเทศมาเลเซีย พบว่า ชุมชนในท้องถิ่นใช้ประโยชน์จากพืชพื้นบ้านในป่ากว่า 1,200 ชนิด หรือประมาณ 1 ใน 6 ของพันธุ์พืชที่มีอยู่ (Jacob, 1982 อ้างในยศ สันตสมบัติ, 2536, หน้า 36) หากแต่การศึกษาครั้งนี้ยังมิได้รวมเอาพืชที่เป็นยาและอาหารทั้งหมด ซึ่งชาวบ้านใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งอัตราการใช้ประโยชน์ที่แท้จริงอาจสูงถึง 2 ใน 3 ของพันธุ์พืชทั้งหมดที่มีอยู่ก็เป็นได้ (Myers, 1998 อ้างใน ยศ สันตสมบัติ, 2536, หน้า 42) ประชาชนท้องถิ่นทั่วโลกจำนวนกว่า 3,000 ล้านคนยังพึ่งพิงยาแผนโบราณและวิธีการรักษาแบบพื้นบ้านในประเทศเขตร้อนซึ่งยาแผนโบราณเกือบทั้งหมดมาจากป่าเช่นเดียวกับพืชผักพื้นบ้านซึ่งถือว่ามีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ นับตั้งแต่สมัยการหาของป่า ลำสัตว์ ในสังคมมนุษยวิทยาได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการหาอาหาร โดยเฉพาะพืชผัก พบว่าฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายที่ไปหาอาหารประเภทผัก และพืชผักเหล่านี้จะเป็นอาหารหลักถึงร้อยละ 80 ของอาหารที่นำมาเลี้ยงครอบครัว การหาอาหารจากธรรมชาติเพื่อเลี้ยงชีพนี้เป็นการผลิตแบบแรก ๆ ในประวัติศาสตร์ยุคต้นของมนุษยชาติก่อนที่จะเริ่มมีการทำการเกษตร ซึ่งการหาอาหารจากธรรมชาตินี้ เป็นการผลิตที่ผู้หญิงจะกระทำการร่วมกันเป็นกลุ่มกับผู้หญิงอื่นในชุมชน (Collective) ไม่ได้กระทำเพียงลำพัง (วิฑูรย์ ปัญญากุล และตรีศดา ตรีมรรคา, 2539, หน้า 20) ดังนั้นการมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติของ

ผู้หญิงจึงไม่ใช่เป็นการผลิตธรรมดาแต่เป็นการผลิตทางสังคม (Social Production) ด้วยเพราะผู้หญิงต้องแบ่งปันผลผลิตที่ได้กับผู้หญิงอื่นที่ร่วมกันเก็บหาผลผลิตจากธรรมชาติ และนำมาปรุงแต่งให้กับลูกและครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างแม่ลูกนี่เองที่เป็นรากฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมและหน่วยทางสังคมแบบแรกในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ

ในชุมชนบุพกาลที่ยังชีพด้วยการเก็บผลผลิตจากธรรมชาติโดยผู้หญิงนั้นเชื่อว่าจะเป็นสังคมที่อึดคัตไม่เพียงพอ แต่การเก็บอาหารจากธรรมชาติในสังคมดั้งเดิมนั้นมีอาหารเพียงพอและมีผลผลิตส่วนเกินด้วย (Serplus) ดังจะเห็นได้จากการประดิษฐ์ภาชนะใส่ของ เช่น ตะกร้า รวมทั้งมีการใช้เทคโนโลยีในการถนอมอาหาร ซึ่งเหล่านี้เกิดก่อนที่จะมีการเริ่มทำการเกษตร

โดยสรุปจะเห็นว่าผู้หญิงนับเป็นจุดเริ่มของประวัติศาสตร์มนุษยชาติเพราะผู้หญิงได้พัฒนาการทำงานร่วมกัน การวางแผนการผลิตสำหรับอนาคต การเรียนรู้จากผู้อื่นและการถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลานรุ่นต่อไป

คณะกรรมการ การแพทย์แผนไทย อ้างใน Woodburn (2538, p. 11) ได้ทำการศึกษาการล่าสัตว์ เก็บผักผลไม้ของชนเผ่าเฮกซาร์ ประเทศแทนซาเนีย พบว่าชนเผ่านี้ใช้เวลาในการหาอาหารน้อยกว่าและมีสุขภาพดีกว่าเพื่อนบ้านที่ทำการเกษตรกรรม คนกลุ่มนี้ใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมงครึ่งต่อสัปดาห์ในการหาอาหาร และผู้หญิง 1 คน ที่เก็บพืชผัก 1 วัน จะเลี้ยงครอบครัวได้ถึง 3 วัน ซึ่งถือได้ว่าการหาอาหารแบบนี้เป็นการปรับตัวอย่างไม่ลำบากต่อทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นอาหารและชีวิตของชนกลุ่มนี้ และในยุคต่อมา นักพฤกษศาสตร์ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับพืชผักที่เคยปลูกกันมานานับพันปีและพืชบางอย่างก็มีอยู่ในธรรมชาติ แต่ปัจจุบันถูกมองข้ามไปจากการศึกษาพบว่าพืชบางชนิด เช่น Guinoa เป็นพืชหลักของอาณาจักรอินคา ในที่ราบสูงทวีปอเมริกาใต้ จากการสำรวจพบว่ายังมีการปลูกในชุมชนเก่าแก่ในที่ราบสูง พืชชนิดนี้ให้โปรตีนสูง และสัดส่วนกรดอะมิโนพอ ๆ กับนม มีความทนทานต่อสภาวะแห้งแล้ง การศึกษาผักโหม (Amaranth) พืชหลักชนิดหนึ่งของชาวแอสเต็คส์ เมล็ดพันธุ์จะให้ปริมาณกรดอะมิโนมากกว่าธัญญาหารหลักใด ๆ ใบของ Amaranth ยังใช้รับประทานเป็นผักสีเขียวได้ นอกจากนี้ยังมีพืชอวบน้ำพันธุ์พื้นเมืองชื่อ Jojoba ซึ่งอยู่ตามทะเลทรายแถบตะวันตกเฉียงใต้ของสหรัฐอเมริกาสามารถคั้นเอาน้ำมันจากเมล็ดมาใช้ในงานอุตสาหกรรม ซึ่งมีคุณค่าเทียบเท่ากับน้ำมันจากปลา

สำหรับประเทศไทย ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับพืชผักพื้นบ้านได้เริ่มมีคนตระหนักถึงคุณค่า และประโยชน์ เพราะในภูมิภาคของประเทศไทยประชาชนได้พึ่งพิงประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้านที่มีอยู่ตามธรรมชาติ นำมาใช้ประโยชน์ทั้งเป็นอาหารและยา ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติได้ถูกจัดวางไว้อย่างเหมาะสม เช่น ชาวเหนือ มีความเคารพต่อป่าขุนน้ำ ป่าต้นน้ำ เพราะเชื่อว่ามีผีขุนน้ำ ผีป่า ที่ช่วยทำให้ฝนตกตามฤดูกาล และแถบนั้นจะอุดมไปด้วยป่าไม้

ความหลากหลายทางชีวภาพที่เป็นทั้งแหล่งอาหารและยา กล่าวได้ว่าพืชผักพื้นบ้านโดยตัวของมันเองมีคุณค่าในการสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับชาวบ้านที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ (ยงยุทธ ตรีอนุชกร, 2532) นอกจากนี้ลักษณะการบริโภค นิสัย และรสชาติอาหารจะมีรสเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น การเลือกสรรอาหารที่มีประโยชน์สอดคล้องกับวิถีชีวิตและตัดสิ่งที่เกิดโทษออกไป อาหารที่ถือคุณค่าสุขภาพเหล่านี้เรียกว่าเป็นอาหารสมุนไพร

ประวัติความเป็นมาของพืชพื้นบ้านในประเทศไทยนั้น คณะกรรมการ การแพทย์แผนไทย (2539) กล่าวว่า พืชผักพื้นบ้านที่พบโดยทั่วไปนั้นมีทั้งพืชผักที่เป็นของไทยแต่ดั้งเดิมและผักที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ ซึ่งได้นำมาปลูกในประเทศไทยมานานจนปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของไทยได้ ในตำรับสายยาวภา ตำราปรุงอาหารไทยที่มีชื่อเสียงมากกว่า 50 ปี ผักไทยนั้นเดิมมี 255 ชนิด ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 หมวดคือ (1) หมวดใบและยอด (2) หมวดหัวและราก (3) หมวดดอก (4) หมวดผัก (5) หมวดผล เป็นต้น

ประเทศไทยอยู่ในภูมิภาคเขตร้อนที่มีระบบนิเวศที่หลากหลายมีประเภทป่าหลายชนิด ทั้งป่าดิบเขา ป่าสนเขา ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าดิบแล้ง ป่าดิบชื้น ป่าลุ่มต่ำ พุ่มหญ้า ห้วย หนอง คลอง บึง แม่น้ำ ทะเลสาบ ที่ราบลุ่ม อีกทั้งประเทศไทยตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางที่มีการกระจายพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์เข้ามาจากประเทศเพื่อนบ้านอย่างรอบด้าน ความอุดมสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพสูงเป็นอันดับ 7 ของเอเชีย คูได้จากจำนวนพืชที่ได้ศึกษาทั้งหมดทั่วโลกมีประมาณ 248,000 สปีชีส์ พบว่ามีอยู่ในประเทศไทย 20,000 สปีชีส์ (วิสุทธิ ไบไม้, 2538, หน้า 21) ซึ่งในอดีตประเทศไทยมีพันธุ์ข้าวถึง 100,000 สายพันธุ์ มีปลาน้ำจืดประมาณ 600-650 ชนิด

ระบบนิเวศของภาคเหนือ ถือเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำที่สำคัญของแม่น้ำเจ้าพระยา คือ ปิง วัง ยม น่าน และวิถีชีวิตของชุมชนลุ่มน้ำภาคเหนือตอนบนเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่หลากหลายทั้งชุมชนบนพื้นที่สูง เช่น ม้ง เมี่ยน ลาฮู่ ลีซอ กระเหรี่ยง ลีวะ ผีตองเหลือง และชุมชนล้านนาที่เรียกตนเองว่า คนเมือง ซึ่งชุมชนทั้งสองมีวิถีชีวิต ความเชื่อ การจัดการด้านเทคนิคกับการเลี้ยงชีพ การจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย การอยู่ร่วมกันกับป่าโดยระบบสิทธิชุมชนสิทธิหน้าหมู่บ้านตลอดระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน

น่านเป็นจังหวัดหนึ่งที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ป่า ดิน น้ำ และพรรณพืชพื้นบ้าน ด้วยสภาพที่ราบลุ่มที่โอบล้อมด้วยขุนเขา ทำให้น่านดำรงวิถีชีวิตแห่งชุมชนอิสระจากภายนอก แต่เมื่อเข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสการพัฒนาเริ่มเข้าสู่จังหวัดน่าน การเข้าของอำนาจรัฐที่เปิดให้เอกชนเข้ามาสัมปทานไม้ในพื้นที่จังหวัดน่าน ส่งผลให้ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็วประกอบกับการขยายตัวของพืชพาณิชย์ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ถั่วเขียว ยาสูบ

ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของชุมชนจังหวัดน่าน และพื้นที่ป่าผืนใหญ่ก็ถูกทำลายแปรสภาพเป็นไร่ข้าวโพดป่าไม้เป็นจำนวนมากกลายเป็นไม้พื้ในโรงบ่มไบโอบุบ และด้วยสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองจังหวัดน่านถูกหมายให้เป็นพื้นที่สีชมพูที่มีพรรคคอมมิวนิสต์เคลื่อนไหว ประมาณปี 2500 ถนนสายยุทธศาสตร์ได้ถูกตัดผ่านพื้นที่ป่าไม้ ส่งผลให้เกิดการบุกเบิกป่าอย่างกว้างขวาง

การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ หนึ่งดินไม่มีต้นไม้ยึดเหนี่ยว ถูกชะล้างพังทลาย พื้นที่ป่ารุ่นที่สองที่ฟื้นสภาพขึ้นมาใหม่ต้องถูกไฟป่าเผา ต้นน้ำหลายสายเริ่มแห้งขอด จนเป็นที่มาของความขัดแย้งระหว่างคนต้นน้ำกับคนปลายน้ำ เมื่อระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงทำให้การผลิตดั้งเดิมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

การลดลงของสภาพแวดล้อมได้เพิ่มภาระให้กับผู้หญิงเนื่องจากผู้หญิงต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เพื่อความอยู่รอด โดยเฉพาะส่งผลต่อความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือน เพราะป่าเป็นแหล่งอาหารและปัจจัยอื่น ๆ ที่สำคัญของชุมชน ดังนั้น โอกาสที่ผู้หญิงจะหาอาหาร จึงมีความยากลำบากมากขึ้น และทำให้ผู้หญิงต้องเดินทางไกลขึ้นในการหาพืชผักอาหารและไม้พื้จากป่า ให้สมาชิกในครอบครัว และหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ผลกระทบเหล่านี้ทำให้ผู้หญิงได้รวมกลุ่มริเริ่ม การทำกิจกรรม เพื่อการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยความตระหนักในปัญหาการจัดการทรัพยากร ด้วยจุดยืนของการเป็นผู้หญิงหรือแม่ และจะมีกลยุทธ์ในการต่อรอง และการแก้ปัญหาขัดแย้งด้านการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้ดีกว่าผู้ชายเนื่องจากผู้หญิงต้องแบกภาระ รวมทั้งมีประสบการณ์ และความเข้าใจในสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น

บ้านใหม่สันติสุข ตำบลน้ำเกียน กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่านจึงเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาดังกล่าว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการล่มสลายของชุมชนชนบท รวมถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและในชุมชนนี้มีความผูกพันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพราะต้องพึ่งพิงพื้นที่ป่าเพื่อความต้องการทางด้านปัจจัยสี่ซึ่งเป็นความต้องการขั้นพื้นฐาน เช่น การเก็บพื้ การทำการเกษตร การหาของป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารธรรมชาติ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น พืชผักพื้บ้านหน่อไม้ เห็ดนานาชนิด ผู้หญิงมีบทบาทในการจัดการผลิตผลจากป่า แต่ปัจจุบันผู้หญิงก็ประสบปัญหาอันเนื่องมาจากการที่ป่าไม้ถูกทำลาย และถูก แยกชิงจากภายนอก ผักพื้บ้านจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนเห็นถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงได้ ในกรณีหนึ่ง จากอดีตในชุมชนแห่งนี้เคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นไม้ และพืชผักนานาชนิด ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นพบว่ามีการกล่าวไว้ว่า “เวลาเดินเข้าไปในป่า เมื่อสะดุดล้มลงมือถือเห็ด ปากคาบหน่อไม้ เมื่อก้มดูสิ่งที่ทำให้สะดุดสิ่งนั้นก็ชื่อ ภูเขาหมื่นใหญ่” เป็นต้น

แต่ปัจจุบันสิ่งเหล่านี้ได้ลดลงและไม่เพียงพอสำหรับทุกคนราวเหมือนแต่ก่อน สาเหตุของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่มีอยู่ เชื่อมโยงกับปัญหาว่าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกกำหนดให้หมดคุณค่า หรือกระบวนการถ่ายทอด เรียนรู้ของชุมชนหยุดชะงัก ขาดตอน เพราะเมื่อชุมชนไม่รู้จักรู้อย่างค่าของความหลากหลายทางชีวภาพ ความคิดในการวางแผนรักษา และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพก็ลดน้อยลงไป ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการที่ทำให้การดำรงชีพของชุมชนเริ่มหลุดจากฐานทรัพยากรของตนเอง และหันไปพึ่งทรัพยากรจากภายนอก ฟังพาดังค์ความรู้ ความคิดจากภายนอก การเรียนรู้การใช้ประโยชน์วัด หมอพื้นบ้าน ผู้อาวุโสก็เริ่มหมดคุณค่าไปจากชุมชน เพราะภูมิปัญญาพื้นบ้านไม่สอดคล้องกับค่านิยมซึ่งเป็นผลโดยตรงจากการที่มีองค์ความรู้และวิถีคิดจากภายนอกเข้ามา

ปัจจัยอื่น ๆ ของการเสื่อมโทรมของทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมีอีกมาก หากแต่จะวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาเหล่านี้โดยรวมแล้วจะเห็นได้ว่ารัฐไม่ได้สนใจต่อเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ แต่สนใจที่จะดึงเอาทรัพยากรทั้งหมดเพื่อมาตอบสนองการพัฒนาเศรษฐกิจ (กฤษฎา บุญชัย, 2540, หน้า 19) นโยบายของรัฐก็คือการเข้าแย่งชิงทรัพยากรจากชุมชน ละเมิดสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นสิทธิดั้งเดิม เป็นสิทธิตามประเพณี วัฒนธรรม รัฐยึดป้ายึดที่ดิน ยึดลำน้า ว่าเป็นของรัฐ เช่นการออก พรบ.ป่าไม้ 2484 ที่ระบุว่าป่าเป็นของรัฐ การให้สัมปทานไม้ในป่าชุมชนแก่นายทุน การเปิดให้เอกชนเช่าป่า การประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่ทำกินของชาวบ้าน เมื่อสิทธิชุมชนถูกละเมิด ชุมชนกำลังถูกปิดล้อมในทุกด้าน ทรัพยากรอันเป็นที่พึ่งของชุมชนถูกแย่งชิงในหลายกรณีที่ชาวบ้านลุกขึ้นมาต่อสู้จนเกิดความขัดแย้ง เช่น การประท้วงเพื่อให้รัฐบาลยกเลิกสัมปทานป่าในปี 2531 การประท้วงโครงการจัดที่ทำกินแก่ราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (ค.จ.ก.) ที่อพยพชาวบ้านในปี 2535 การประท้วงการอพยพชาวบ้านออกจากเขตป่าอนุรักษ์ในช่วงปี 2537-2539

จากสภาพปรากฏการณ์ดังกล่าวได้สร้างความตระหนักในการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิง ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการรักษาทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งนี้เพราะผู้หญิงเป็นผู้จัดการระบบการปลูกพืชผสมผสานและพืชหมุนเวียน ถึงแม้ว่าผู้หญิงจะมีภาระหน้าที่สำคัญหลายประการในระบบการเกษตรแล้วผู้หญิงจะมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของครอบครัว ผู้หญิงจึงมีบทบาทในกระบวนการผลิต จึงทำให้ผู้หญิงมีสถานะในครอบครัวค่อนข้างสูง เช่น การจัดการเรื่องภายในครัวเรือน ตั้งแต่การหาน้ำ รับประทานอาหาร ทำอาหาร ไปจนถึงการตั้งครุฑและการเลี้ยงดูบุตรหลาน ดังนั้นจึงเป็นจุดที่น่าสนใจในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงกับการจัดการพืชพื้นบ้านเพื่อส่งผลให้ครอบครัวอยู่รอด

อย่างมีความสุข และสมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์พร้อมทั้งแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่มีอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป ซึ่งในปัจจุบันแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทผู้หญิงกับงานพัฒนาชนบทได้รับความสนใจอย่างมาก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยบทบาทผู้หญิงกับรูปแบบการจัดการพืช พื้นบ้าน ใน 4 ประเด็นสำคัญ ๆ ดังนี้

1. ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากพืชพื้นบ้านอย่างไร และพืชพื้นบ้านในชุมชนมีลักษณะประเภท แหล่งที่อยู่ และฤดูกาลอย่างไร
2. ผู้หญิงมีบทบาทและรูปแบบในการจัดการพืชพื้นบ้านอย่างไร
 - 2.1 ผู้หญิงใช้ประโยชน์จากพืชพื้นบ้านอย่างไร
 - 2.2 ส่วนไหนของพืชที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในด้านอาหาร สมุนไพร ประโยชน์ใช้สอย และใช้ในงานพิธีกรรมต่าง ๆ
3. ปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้ผู้หญิงมีการจัดการพืชพื้นบ้านและปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและคงอยู่ ของพืชพื้นบ้าน

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาบทบาทและวิธีการจัดการพืชพื้นบ้านด้าน โภชนาการและสมุนไพรของผู้หญิงในชุมชน ดั้งเดิมของจังหวัดน่าน
2. เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการจัดการพืชพื้นบ้านด้าน โภชนาการและสมุนไพรของผู้หญิงในชุมชน ดั้งเดิมของจังหวัดน่าน
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการพืชพื้นบ้านด้าน โภชนาการและสมุนไพรของผู้หญิงและปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของพืชพื้นบ้าน

นิยามศัพท์

คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา เพื่อให้การวิจัยมีความเข้าใจตรงกันในความหมายจึงได้ให้คำจำกัดความเพื่อใช้ในการวิจัย ดังนี้

1. บทบาทของผู้หญิง หมายถึง สิทธิหรือหน้าที่ความรับผิดชอบ การเข้าถึง การใช้ อำนาจ และความคาดหวังในพืชพื้นบ้านของผู้หญิงในบ้านใหม่สันติสุข
2. วิธีการจัดการ หมายถึง วิธีการการพัฒนา การอนุรักษ์ การเก็บรวบรวม การปลูก การเพาะและการขยายพันธุ์ และการใช้ประโยชน์จากพืชพื้นบ้าน

3. **ปัจจัยภายใน** หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นระบบคุณค่าดั้งเดิม ความเชื่อ การเลี้ยงดูขัดเกลาสมาชิกในครอบครัว และการสืบสานวิถีชีวิตชุมชนร่วมกับเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการศึกษา

4. **ปัจจัยภายนอก** หมายถึง ปัจจัยทางสังคม จากภายนอกชุมชน ที่เข้ามามีบทบาทต่อการจัดการพืชพื้นบ้าน ประกอบด้วย นโยบายของรัฐ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ การใช้ชีวิตเลียนแบบ คนในเมืองหลวง การแข่งขันทรัพยากรจากภายนอก

5. **พืชพื้นบ้าน** หมายถึง พืชพันธุ์ที่มีอยู่ในพื้นที่เฉพาะที่ใดที่หนึ่ง ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือนำมาปลูกไว้และเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นนั้น ซึ่งอาจเป็น ไม้ล้มลุก ไม้เถา ไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้นซึ่งการใช้อาจเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งอาจพบได้ตามแหล่งธรรมชาติทั่วไป คือ

- ป่า
- ทุ่งนา
- หนองน้ำ
- สวนหรือรอบๆ บ้าน

6. **รูปแบบ** หมายถึง ลักษณะของกิจกรรมหลักที่ผู้หญิงได้ใช้ประโยชน์จากพืชพื้นบ้าน ซึ่งมีทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการหรือแบบผสมผสานเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของครอบครัวและชุมชน

ขอบเขตการศึกษา

1. ขอบเขตของพื้นที่ที่ทำการศึกษา คือ ชุมชนดั้งเดิมจังหวัดน่านที่มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานมาโดยคนพื้นเมืองไม่น้อยกว่า 100 ปีขึ้นไป คือบ้านใหม่สันติสุข หมู่ที่ 5 ตำบลน้ำเกีฮัน กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน มีลักษณะเป็นตัวแทนของชุมชนดั้งเดิม

2. ประชากร เป้าหมาย คือ สมาชิกในชุมชนของบ้านใหม่สันติสุข หมู่ที่ 5 ตำบลน้ำเกีฮัน กิ่งอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน ซึ่งประกอบด้วย ผู้หญิง ผู้ชาย เยาวชน กลุ่มผู้อาวุโส และกลุ่มอาชีพต่างๆ ในชุมชน จำนวน 104 ครัวเรือน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะเน้นหนักที่กลุ่มผู้หญิงที่เป็นแม่บ้าน

3. ระยะเวลาในการศึกษาศึกษาข้อมูลย้อนหลัง เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม 20 ปี

4. เนื้อหาในการวิจัย

4.1 บริบทชุมชน

4.2 บทบาทผู้หญิงกับการจัดการพืชพื้นบ้าน

4.3 รูปแบบและวิธีการจัดการพืชพื้นบ้าน

4.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการพืชพื้นบ้านและปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพืชพื้นบ้าน

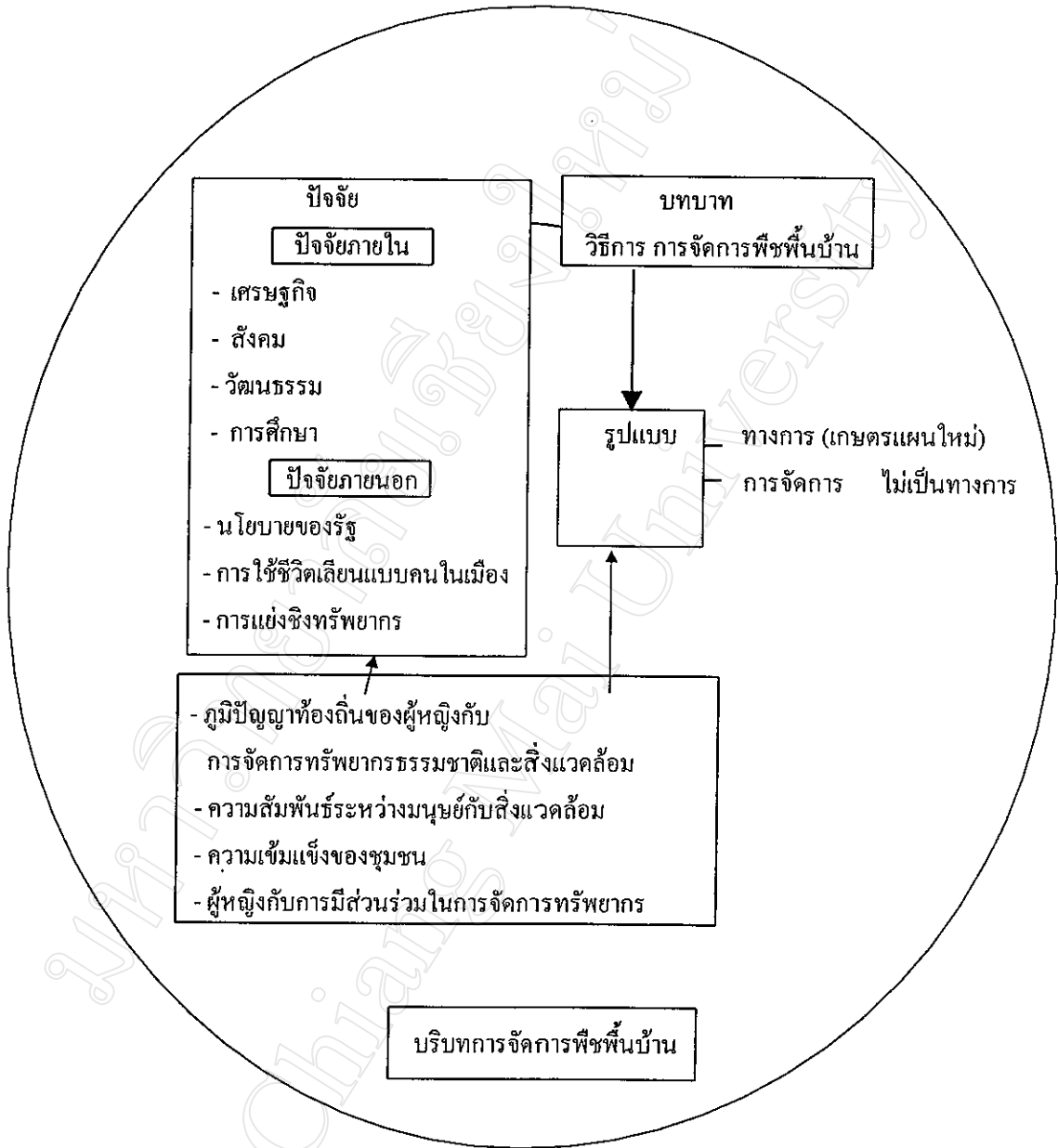
กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการมุ่งทำการศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนในบริบทการจัดการพืชพื้นบ้านดังนั้นก็จะมีกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

1. ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดรูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้านนั้น มี 2 ลักษณะ กล่าวคือ

1.1 ปัจจัยภายในชุมชน ซึ่งประกอบด้วยสภาพทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการศึกษาของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ของผู้หญิงในการเลี้ยงดูข้อตกลงสมาชิกในครอบครัว

1.2 ปัจจัยภายนอกชุมชนเป็นปัจจัยทางสังคมจากภายนอก ชุมชนที่เข้ามามีผลต่อการจัดการพืชพื้นบ้าน ประกอบด้วยนโยบายของรัฐ ที่มุ่งการพัฒนาประเทศ โดยส่งเสริมเกษตรแผนใหม่ที่มุ่งการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลักและได้รับค่านิยมการบริโภคสินค้าแบบคนเมืองหลวง ประกอบกับการแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอก เหล่านี้มีผลต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้าน ทั้งรูปแบบการเกษตรแผนใหม่ (รูปแบบที่เป็นทางการ) และรูปแบบผสมผสาน (ไม่เป็นทางการ) ซึ่งการจัดการพืชพื้นบ้านของผู้หญิงนั้น ต้องอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในระดับลึก เช่น ระบบความคิด คุณค่า องค์ความรู้ ความเข้มแข็งของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสภาพแวดล้อมการจัดการพืชพื้นบ้านนั้นอาจมีการเปลี่ยนแปลงทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผลกระทบจากปัจจัยภายนอกทุกๆด้านซึ่งมีผลทำให้วิถีคิดการจัดการและรูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้านเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจความเชื่อมโยงทั้งหมดจึงขอแสดงแผนภูมิที่ 1 ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 1 บริบทการจัดการพืชพื้นบ้าน